

1:

Organização / Organisatie:
Português na Ugent
(Renata Enghels / Pedro Sena-Lino)
Embaixada de Portugal na Bélgica

COLÓQUIO
GENT

Gent, 4 maio/ mei 2023

Colóquio “Até às raízes da Lusofonia” N°2

Conferentie “Tot de herkomst van de Lusofonie” N°2

Estudos Lusófonos: Linguística, Literatura e História [PT, NL]

Lusofone studies: Taalkunde, Literatuur en Geschiedenis [PT, NL]

2:

3| Apresentação/ Presentatie

5| Programa/ Programma

9| Resumos e Resenhas biográficas/ Abstracts en biografische recensies

3:

Apresentação [PT]

É possível mapear e identificar as raízes do que chamamos “lusofonia”? Será que estas raízes incluem não apenas a herança greco-latina, por via europeia, mas também (rizomas) judaicos, visigóticos, islâmicos, indígenas, africanos, asiáticos? Como se manifestam hoje na lusofonia, e de que forma? Como podemos encontrá-las nas Ciências Humanas, sobretudo na Linguística e Literatura? Que estratégias de assimilação, dissimilação e sobreposição destas diversas origens podem ser identificadas, e o que significam? Em que situações de contacto podem ser observadas, e de que forma?

A partir da Linguística e da Literatura, abrindo o leque de análise à História e aos estudos culturais, este colóquio lusófono organizado pela Universidade de Gent com o apoio do Camões, I.P. pretende desenterrar questões e abrir novas dinâmicas de interpretação, contribuindo para uma visão mais alargada do que consideramos ser a Lusofonia, procurando ir mais além de categorias impostas pelo passado colonial.

Conferencista convidada: Cristina Flores (UMinho, Portugal).

O colóquio terá lugar no dia 4 de maio, presencialmente na UGent (4 de maio, 9h-13h) e online (14h15-17h). É possível assistir ao colóquio quer presencialmente quer online mediante inscrição prévia.

As conferências decorrem exclusivamente em português.

Organização

Português na UGent (Renata Enghels/ Pedro Sena-Lino)

Apoio

Embaixada de Portugal na Bélgica
Instituto Camões, IP

Presentatie [NL]

Presentatie

Is het mogelijk om de herkomst van wat we “Lusofonie” noemen in kaart te brengen en te identificeren? Zou het kunnen dat die herkomst niet enkel een Grieks-Latijns nalatenschap bevat, maar ook Joods, Visigotisch, Islamitisch, Inheems, Afrikaans, en Aziatisch?

Hoe wordt het op de dag van vandaag gemanifesteerd in de Lusofonie, en op welke manier? Hoe kunnen we die invloeden vinden in de humane wetenschappen, en vooral in de taal- en letterkunde? Welke strategieën van assimilatie, dissimilatie en overlapping van deze verschillende oorsprongen kunnen worden vastgesteld, en wat betekenen ze? In welke contactsituaties kunnen ze geobserveerd worden, en op welke manier?

Vertrekkend vanuit de taalkunde en literatuur, en door de analyse uit te breiden naar geschiedenis en culturele studies, heeft dit Lusofone colloquium, georganiseerd door de Universiteit Gent met de steun van Camões, I.P., als doel om bestaande onderzoeksvragen opnieuw te analyseren en om nieuwe interpretaties toe te laten. Zo kan dit colloquium bijdragen tot een bredere visie op wat we beschouwen als de Lusofonie, die verder reikt dan de categorieën opgelegd door het koloniale verleden.

Gast spreker: Cristina Flores (Universiteit Minho, Portugal)

De conferentie zal plaatsvinden op 4 mei, op de campus van de Universiteit Gent (4 mei, 9u-13u) en online (14u15-17u). Het is mogelijk om de conferentie bij te wonen zowel in persoon als online na voorafgaande inschrijving.

De conferenties zullen enkel in het Portugees verlopen.

Organisatie

Afdeling Portugees van UGent (Renata Enghels/ Pedro Sena-Lino)

Met de steun van

De Ambassade van Portugal in België
Instituut Camões, IP

5:

Programa [PT]

4 de maio 2023
Universiteit Gent
Faculteit Letteren en Wijsbegeerte
Blandijnberg 2

**Parte I, presencial (*) 10h-
13h30 Faculteitszaal**

10h – Abertura

Sua Excelência o Embaixador de Portugal no Reino da Bélgica (aconfirmar)

10h15 – 11h15 Conferência de Abertura

Que fatores moldam o desenvolvimento do português língua de herança? Evidências da investigação empírica com crianças lusodescendentes Cristina Flores (Universidade do Minho, Braga, Portugal)

11h15-11h30: Debate 11h30-11h50:

Pausa: café

Painel 1: Literatura e cultura

11h50-12h10

A alteridade ameríndia na literatura brasileira
Leonor Lourenço de Abreu (UCL, Bélgica)

12h10-12h30

Biomaps – cartoteca literária: considerações estéticas georreferenciadas
Maria de Fátima Lambert (ESE Porto, Portugal)

12h30-12h50

Desocultação: disrupção e misticismo na obra de Natália Correia (1923-1993)
Pedro Sena-Lino (UGent, Bélgica)

12h50-13h05 Debate

13h05-13h30 Homenagem a Natália Correia no seu centenário, compoemas traduzidos pelos alunos da UGent

13h30-14h30 Almoço (mediante inscrição prévia)

6:

Parte II, online (*)
14h30-17h15, Sala -1.92

Painel 2: Linguística

14h30-14h50

Português pluricêntrico: inovações linguísticas no português de Moçambique

Alice Mevis (doutoranda da UCP, Braga, Portugal)

14h50-15h10

Os conetores de base verbal na variante português brasileiro

Camila da Cruz Clemente (doutoranda, UFSCar, Brasil)

15h10-15h30

Construções completivas de manipulação interpessoal no português sarcaico

Roberto Prezotto Jr (doutorando, Unesp/Ibilce, Brasil) 15h30-

15h45 Debate

15h45-16h15 Pausa

Painel 3: Entre a língua e a literatura 16h15-16h35

A presença intrusa: a influência lusitana na identidade dos povos indígenas em As Doenças do Brasil

Cynthia Paes Vergílio (UFFluminense, Brasil)

16h35-16h55

Análise dialógica de discursos estatais e acadêmicos em Português como Língua Adicional sob uma perspectiva decolonial

Alexandre Ferreira Martins (Hankuk University of Foreign Studies, Coreiado Sul)

16h55-17h15 Debate e encerramento

(*) É possível seguir o colóquio nas duas modalidades, quer presencialmente quer online. Ambos os casos necessitam de inscrição prévia no site do colóquio, até 1 de maio às 8h.

Programma [NL]

Deel I, on campus (*)
10u-13u30, Faculteitszaal

10u – Opening (*Zijn Excellentie, Ambassadeur van Portugal in België*)

10u15 – 11u15 Openingsconferentie

Welke factoren bepalen de ontwikkeling van het Portugees als erfgoedtaal? Bewijs uit empirisch onderzoek met kinderen met een Lusofone afkomst

Cristina Flores (Universiteit Minho, Braga, Portugal)

11u15-11u30: Debat

11u30-11u50: Koffiepauze

Panel 1: Literatuur en Cultuur

11u50-12u10

Amerindiaanse verscheidenheid in de Braziliaanse literatuur

Leonor Lourenço de Abreu (UCL, België)

12u10-12u30

Biomaps – literaire kaartbibliotheek: esthetische overwegingen met georeferentie

Maria de Fátima Lambert (ESE Porto, Portugal)

12u30-12u50

“Desocultação”: verstoring en mystiek in het werk van Natália Correia (1923-1993)

Pedro Sena-Lino (UGent, België)

12u50-13u05 Debat

13u05-13u30

Eerbetoon aan Natália Correia voor haar honderdste verjaardag, met gedichten vertaald door de studenten van de UGent

13u30-14u30 Lunch (voorafgaande inschrijving)

Deel II (*)

14u30-17u15, Leslokaal -1.92

Panel 2: Taalkunde

14u30-14u50

Pluricentrisch Portugees: taalkundige vernieuwingen in het Portugees van Mozambique

Alice Mevis (doctorandus op UCP, Braga, Portugal)

14u50-15u10

Op werkwoord gebaseerde connectoren in de Braziliaanse Portugese variant

Camila da Cruz Clemente (doctorandus, UFSCar, Brasil)

14u10-15u30

Voltooiingsconstructies met interpersoonlijke manipulatie in archaisch Portugees

Roberto Prezotto Jr (doctorandus, Unesp/Ibilce, Brasil)

15u30-15u45: Debat

15u45-16u15: Pauze

Panel 3: Tussen de taal en de literatuur

16u15-16u35

De opdringerige aanwezigheid: de Lusitaanse invloed op de identiteit van inheemse volkeren in As Doenças do Brasil

Cynthia Paes Vergílio (UFFluminense, Brasil)

16u35-16u55

Dialogische analyse van staats- en academische vertogen in het Portugees als extra taal vanuit een dekoloniaal perspectief

Alexandre Ferreira Martins (Hankuk Universiteit voor Buitenlandse Studies, Zuid-Korea)

16u55-17u15 Debat en afsluiting

(*) Het is mogelijk om de conferentie te volgen op beide modaliteiten, zowel offline als online. In beide gevallen is het verplicht om vooraf in te schrijven op de website van de conferentie, tot 1 mei 8u.

Openingsconferentie

Welke factoren bepalen de ontwikkeling van het Portugees als erfgoedtaal? Bewijs uit empirisch onderzoek met Lusofone kinderen.

Deze lezing heeft als doel onderzoeksresultaten te presenteren over kinderen met een Lusofone achtergrond die leven in landen als Duitsland, Zwitserland, Frankrijk en Andorra. Het onderzoek wil het proces aantonen van het aanleren van de Portugese taal in de familiale kring, binnen een context waarin de taal wordt gezien als een minderheidstaal. We willen een aantal factoren laten zien die de taalkundige kennis van tweetalige kinderen vormen, namelijk de kwantiteit van contact met de Portugese taal binnen de familie (gemeten aan de hand van het aantal familieleden die Portugees spreken, en aan de hand van de frequentie van het gebruik van de Portugese taal), de intensiteit van het contact (gemeten door de verschillende manieren waarop Portugees werd gebruikt), het niveau van formele training in Portugees (gemeten door het aantal lessen Portugees), en ontwikkelingsfactoren (zoals de leeftijd van de kinderen en leeftijd waarop zij tweetaligheid ontwikkelen). Tijdens deze lezing bespreken we de rol van deze variabelen in de ontwikkeling van de geërfde taal (Portugees), de rol van de meerderheidstaal (de officiële taal van het land waarin de kinderen wonen), en de rol van taalkundige variabelen (zoals interlinguïstische invloed). We besluiten met de manier waarop de resultaten de taalkundige keuzes kunnen beïnvloeden binnen families van Portugese migranten, en formuleren een aantal conclusies met betrekking tot het breder taalkundig beleid.

Cristina Flores is universitair hoofddocent aan de afdeling Duitse en Slavische studies van de School voor Kunsten, Letteren en Menswetenschappen van de Universiteit van Minho. Ze heeft gepromoveerd in de taalwetenschappen, Duitse Taalkunde (door UMinho, in samenwerking met de Universiteit van Hamburg/Duitsland).

Ze was directeur van het Centrum voor Humanistische Studies van UMinho (CEHUM) van 2019 tot 2022. Ze is directeur van de 'dubbele graad master' in Luso-Duitse Studies en lid van de richtlijncommissie van het doctoraat in de taalwetenschappen. Sinds 2008 coördineert ze en neemt ze deel aan verschillende onderzoeksprojecten die gericht zijn op de studie van de taalvaardigheid van tweetalige sprekers, onder meer in het Duits en het Portugees. Ze heeft haar werk gepubliceerd in verschillende internationale tijdschriften zoals *Journal of Child Language*, *International Journal of Bilingualism*, *Linguistic Approaches to Bilingualism*, *Bilingualism. Language and Cognition*, *GLOSSA*, *Language Learning*, *Probus*, *Languages*, enz.

[PT] A ALTERIDADE AMERÍNDIA NA LITERATURA BRASILEIRA

Pretende-se discutir a evolução da representação do ameríndio na literatura brasileira, dos primórdios do “achamento” à contemporaneidade, estabelecendo um diálogo com a antropologia, a historiografia, a sociologia e a geografia. A figuração escritural da alteridade desse “estranho estrangeiro” privilegia alguns momentos capitais: o olhar inaugural (a Carta de Caminha); o romantismo (José de Alencar); o modernismo e a vertente “antropofágica” (Mário de Andrade e Oswald de Andrade); o discurso antropológico (Darcy Ribeiro); a literatura contemporânea (João Ubaldo Ribeiro, Bernardo Carvalho). Atenta-se igualmente para as linhas de força temáticas e formais instruídas pelas vozes indígenas nos seus mitos e lendas tradicionais, bem como nas construções poéticas contemporâneas: o ameríndio como sujeito (Graça Graúna).

[PT] **Leonor Lourenço de Abreu** foi professora nas universidades Estadual de Feira de Santana e Federal da Bahia, no Brasil; na Bélgica, atuou no Instituto Superior de Tradutores e Intérpretes de Antuérpia e na UCLouvain. As suas investigações articulam-se em torno de: Benjamin Péret; representações do Brasil no espaço francófono; literatura brasileira; questões de tradução literária. Codirigiu: *Entre real e surreal: antologia da literatura belga de língua francesa* (Porto Alegre, Tomo Editorial, 2009). De Benjamin Péret, coeditou *Dans la zone torride du Brésil* (Nolay, les éditions du Chemin de fer, 2014) e *Les Arts primitifs et populaires du Brésil* (Paris, les éditions du Sandre, 2017); dirigiu o dossiê « Le Brésil de Benjamin Péret » (*Cahiers Benjamin Péret*, n° 4, 2015). Codirigiu o volume *Reconstructions du Brésil dans les imaginaires littéraires français et francophones* (Bruxelles, P.I.E.-Peter Lang, 2018). Editou *Brésil noir* de Benjamin Péret (Lyon, Main Forte, 2023).

[NL] DE AMERINDIAANSE ALTERATIE IN DE BRAZILIAANSE LITERATUUR

Men tracht de evolutie van de representatie van de Amerindiaan in de Braziliaanse literatuur te bespreken, van de oorsprong van het “gedachtengoed” tot de hedendaagse, door in dialoog te gaan met de antropologie, de historiografie, de sociologie, en de geografie. De Bijbelse beeldspraak van de alteratie van deze “vervreemde vreemdeling” bevoorrecht enkele sleutelmomenten: een eerste blik (Caminha’s brief); het romantisme (José de Alencar); het modernisme en het “antropofage” aspect (Mário de Andrade en Oswald de Andrade); het antropologisch vertoog (Darcy Ribeiro); de hedendaagse literatuur (João Ubaldo Ribeiro, Bernardo Carvalho). Er wordt ook aandacht besteed aan de thematische en formele krachtlijnen die de inheemse stemmen aangeven in hun traditionele mythen en legenden, alsook in hedendaagse poëtische constructies: de Amerindiaan als onderwerp (Graça Graúna).

[NL] **Leonor Lourenço de Abreu** heeft gedoceerd aan de Staatsuniversiteit van Feira de Santana en de Federale Universiteit van Bahia in Brazilië en in België aan het Hoger Instituut voor Vertalers en Tolken in Antwerpen en aan de UCLouvain. Haar onderzoek spitst zich toe op: Benjamin Péret; representaties van Brazilië in de Franstalige ruimte; Braziliaanse literatuur; kwesties van literair vertalen. Ze is co-auteur van: *Entre real e surreal: antologia da literatura belga de língua francesa* (Porto Alegre, Tomo Editorial, 2009). Van Benjamin Péret was ze co-uitgever van *Dans la zone torride du Brésil* (Nolay, les éditions du Chemin de fer, 2014) en *Les Arts primitifs et populaires du Brésil* (Parijs, les éditions du Sandre, 2017); ze leidde het dossier “Le Brésil de Benjamin Péret” (*Cahiers Benjamin Péret*, n° 4, 2015). Ze werkte mee aan de uitgave *Reconstructions du Brésil dans les imaginaires littéraires français et francophones* (Bruxelles, P.I.E.-Peter Lang, 2018). Ze

11:

redigeerde *Brésil noir* van Benjamin Péret (Lyon, Main Forte, 2023).

Maria de Fátima Lambert:

PhD Aesthetics (1998), Fac. Phil. Braga/UCP: Philosophical Principles of Almada Negreiros' Aesthetics; Master Philosophy (1986) Fernando Pessoa Aesthetics and the Portuguese Modernism. Research fellow FCT Writing and Seeing: 2000-2004. Full Professor Aesthetics and Education - School of Education/Polytechnic University of Porto: Anthropology and Iconography of Body (2000). President of Scientific Board (1998-2004). Director (2014-2017); Full Member InED-FCT (Center for Research and Innovation in Education. Scientific Committee Member: MIDAS (POR); Visuals/UNICAMP (BR), Asparkía/Universitat Jaume I (ES); EARI/Universitat València (ES); Post-Threshold/PUC-Campinas (BR); Diferents-Museum Contemporary Art./Valencia (ES); Journal History of Society and Culture/University Coimbra (POR). AICA (Portugal) Member: Art Critic and independent curator.

[PT] Sinopse:

Apresenta-se a investigação desenvolvida no âmbito do Projeto Erasmus + *Bio-Maps - Cartoteca Literaria*, que integra a UNED (Madrid/Espanha), a Universidade Politécnica do Porto (Portugal) e a Universidade d'Elte (Hungria). Identificaram-se e abordam-se aspetos relativos às decisões metodológicas para elaboração de quatro *storymaps*: Fernando Pessoa (& C^a heterónima), José de Almada Negreiros, José Régio e Ana Hatherly. Explicitam-se as premissas iconográficas e semânticas privilegiadas na configuração dos respetivos conteúdos.; problematizando questões sobrevividas durante o processo.

As notas biográficas foram "georreferenciadas", consubstanciadas por excertos/elementos viso-verbicos - carregados (*uploaded*) numa plataforma habitualmente usada por geógrafos. Cada autor/a foi contextualizado no correspondente cenário e arco temporal, situado na rede de mapa personalizado - viajando-se do modernismo até à contemporaneidade em Portugal.

[1] <https://storymaps.arcgis.com/stories/8d15f5bbo36e4aod95acf8c32dde4da3>

[NL] Samenvatting:

Dit document presenteert het onderzoek dat is ontwikkeld binnen het project Erasmus + *Bio-Maps - Cartoteca Literaria*, waarin de UNED (Madrid/Spanje), de Polytechnische Universiteit van Porto (Portugal) en de Universiteit van Elte (Hongarije) samenwerken. Aspecten betreffende de methodologische beslissingen voor de uitwerking van vier *storymaps* worden geïdentificeerd en behandeld: Fernando Pessoa (& C^a heterónima), José de Almada Negreiros, José Régio en Ana Hatherly. De iconografische en semantische vooronderstellingen die de voorkeur kregen bij de configuratie van de respectieve inhouden worden toegelicht; problemen die zich tijdens het proces voordeden worden geproblematiseerd.

De biografische notities werden "georeferend", belichaamd door uittreksels/verbale elementen - geüpload in een platform dat gewoonlijk door geografen wordt gebruikt. Elke auteur werd gecontextualiseerd in het corresponderende scenario en de tijdsboog, gesitueerd op het gepersonaliseerde kaartnetwerk - reizend van modernisme tot het heden in Portugal.

“Desocultação”: disrupção e alquimia na obra de Natália Correia (1923-1993)

Para que serve um poema surrealista? Como é que opera no leitor? Onde conduzem o leitor as suas imagens tecidas entre o ultra pós-romantismo e um surrealismo de sátira e provocação? Que tipo de rutura pode um leitor em 2023 encontrar nos poemas de Natália Correia?

[PT] **Pedro Sena-Lino** (Lisboa, 1977) licenciou-se em 2000 em Estudos Portugueses na Universidade Nova de Lisboa (FCSH/ UNL). Aqui defendeu a sua tese de mestrado em Literaturas Românicas sobre José Régio e o modernismo (“O pecado de si mesmo”, 2005). Doutorou-se na Universidade de Lisboa em Literatura Portuguesa do século XVII com uma tese e edição crítica da correspondência de Feliciano de Milão (“Estratégias por correspondência”, 2013). Crítico literário, colaborou com o jornal “Público” (entre 2001 e 2006) e a revista “Colóquio/ Letras” (2007-2009). É assistente de Português na Universidade de Gent (Bélgica) e *Maître de Langues* na UCL (ILV). Poeta, com seis volumes editados, é igualmente romancista (o seu último romance é *despaís*, Porto Editora, 2013). Editou a *Poesia Completa* de Natércia Freire (Quasi, 2009), e os volumes *Contos Policiais* e *Contos de Vampiros* (Porto Editora, 2008 e 2009). Mais recentemente, tem-se dedicado à investigação e criação de conteúdos para Português língua estrangeira. Foi autor e coordenador dos manuais de Português Língua Estrangeira *Cidades do Mar B1/B2* (Porto Editora, 2016). Publicou uma biografia do Marquês de Pombal (Contraponto, 2020). Encontra-se a terminar uma biografia de D. João V, a ser publicada em 2024.

“Desocultação”: ontregeling en alchemie in het werk van Natália Correia (1923-1993)

Waarvoor dient een surrealistisch gedicht? Welk effect heeft het op de lezer? Waarheen leiden haar beelden, geweven tussen ultra post-romantiek en een surrealisme van satire en provocatie, de lezer? Wat voor breuk kan een lezer in 2023 vinden in de gedichten van Natália Correia?

[NL] **Pedro Sena-Lino** (Lisboa, 1977) behaalde zijn Bachelor in 2002 in Portugese Studies aan de Nova Universiteit in Lissabon (FCSH/UNL). Hier verdedigde hij ook zijn Masterthesis in Romaanse Literaturen over José Régio en het modernisme (*O pecado de si mesmo*, 2005). Hij doctoreerde aan de Universiteit van Lissabon in Portugese Literatuur van de 17e eeuw met een doctoraatsthesis en kritische uitgave van het briefverkeer van Feliciano de Milão (*Estratégias por correspondência*, 2013). Hij is literatuurcriticus en werkte samen met de krant “Público” (tussen 2001 en 2006), en met het tijdschrift “Colóquio/Letras” (2007-2009).

Hij is assistent Portugees aan de Universiteit Gent (België) en “*Maître de Langues*” aan de UCL (ILV). Verder is hij ook poëet, met 6 uitgebrachte volumes, en romanschrijver (zijn laatste roman is *despaís*, Porto Editora, 2013). Hij was redacteur van *Poesia Completa* van Natércia Freire (Quasi, 2009), en de volumes *Contos Policias* en *Contos de Vampiros* (Porto Editora, 2008 en 2009). De laatste jaren hield hij zich vooral bezig met onderzoeken en vervaardigen van leerinhouden voor Portugees als Vreemde Taal. Hij is auteur en coördinator van de handboeken *Português Língua Estrangeira Cidades do Mar B1/B2* (Porto Editora, 2016). Hij heeft een biografie van de Marquis de Pombal gepubliceerd. Op dit moment werkt hij aan een biografie van D. João V, die in 2024 gepubliceerd zal worden.

Português pluricêntrico: inovações linguísticas no português de Moçambique

[PT] Dentro do cenário pluricêntrico da língua portuguesa, o português moçambicano (PM) pode ser caracterizado como uma variedade emergente que se encontra num processo acelerado de nativização (Soares da Silva 2018, 2022). Novas construções gramaticais estão a surgir, que não têm correspondência na gramática do português europeu (PE) nem do português brasileiro (PB). É o caso, por exemplo, de três processos de *transitivização* no PM, acompanhados pelas respetivas construções passivas (Gonçalves 1996: 49; 2010: 48-49). Com base numa análise de corpus, o presente estudo pretende: (i) verificar o estatuto relativo de cada um desses três processos de transitivização e (ii) analisar em maior detalhe as chamadas *passivas dativas* e os fatores conceptuais, sociais e estruturais que favorecem a sua ocorrência. Mostraremos que, além das variáveis sociais de registo e nível de educação dos falantes, fatores cognitivo-semânticos e discursivo-pragmáticos tais como *construal* e *saliência discursiva* também desempenham um papel determinante.

Alice Mevis é licenciada em Línguas e Literaturas francesas e inglesas pela Université Catholique de Louvain e mestre em Linguística Histórica pela Universiteit Gent. Obteve uma bolsa da Fundação para a Ciência e a Tecnologia (FCT) e se mudou para Portugal para iniciar o programa de doutoramento na Universidade Católica Portuguesa em Braga. A sua pesquisa em curso incide sobre os processos de mudança e inovações linguísticas no português de Moçambique, mais especificamente no sentido da mudança a nível da regência verbal, no âmbito da Gramática Cognitiva e da Gramática de Construções.

Pluricentrisch Portugees: taalkundige innovaties in het Portugees van Mozambique

[NL] Binnen het pluricentrisch scenario van de Portugese taal kan het Mozambikaanse Portugees (MP) gekarakteriseerd worden als een opkomende variëteit die zich in een versneld proces van nativisatie bevindt (Soares da Silva 2018, 2022). Er ontstaan nieuwe grammaticale constructies die geen overeenkomst hebben met de grammatica van het Europees Portugees (EP) of het Braziliaans Portugees (BP). Dit is bijvoorbeeld het geval bij drie transitivatieprocessen in PM, vergezeld van hun respectieve passieve constructies (Gonçalves 1996: 49; 2010: 48-49). Op basis van een corpusanalyse beoogt de huidige studie: (i) de relatieve status van elk van deze drie transitivatieprocessen te verifiëren en (ii) de zogenaamde passieve datieven en de conceptuele, sociale en structurele factoren die hun optreden bevorderen, nader te analyseren. We zullen aantonen dat, naast de sociale variabelen, register en opleidingsniveau van de sprekers, ook cognitief-semantische en discours-pragmatische factoren, zoals constructie en discursieve *sallantie*, een cruciale rol spelen.

Alice Mevis behaalde een Bachelor in de Franse en Engelse Taal- en Letterkunde aan de Université Catholique de Louvain en een Master in Historische Taalkunde aan de

Universiteit Gent. Ze kreeg een beurs van de Stichting voor Wetenschap en Technologie (FCT) en verhuisde naar Portugal om haar doctoraatsprogramma te starten aan de Universidade Católica Portuguesa in Braga. Haar lopend onderzoek richt zich op de veranderingsprocessen en linguïstische innovaties in het Mozambikaanse Portugees, meer bepaald op veranderingen op het niveau van het werkwoordelijk regentschap, binnen het kader van Cognitieve Grammatica en de Grammatica van Constructies.

Os conectores de base verbal na variante português brasileiro

[PT] Propomos a análise dos conectores de base verbal, V_{que}, tais como *supondo que*, *considerando que*, *imaginando que*, *dado que*, *posto que* e *visto que*, pelo viés construcional de autores como Traugott e Trousdale (2013), Clemente (2020), etc. O objetivo dessa pesquisa é mostrar que sentidos esses podem apresentar no português brasileiro, além do condicional já verificado por Clemente (2020) e por Clemente *et al.* (2022). Como esses conectores ainda não foram reconhecidos pela gramática como tais, porém são usados pelos falantes, nossos dados foram coletados do *Corpus do Português* (DAVIES, 2016), um banco de dados com bilhões de palavras em português, que contempla as modalidades escritas e orais. Nossa coleta ocorreu entre os séculos XVIII ao XX, considerando apenas o português brasileiro.

Camila da Cruz Clemente é professora de inglês desde 2012. Atualmente trabalha na *Maple Bear* - rede de escolas bilíngues com metodologia canadense; e doutoranda em Estudos Linguísticos pela Universidade Federal de São Carlos (UFSCar) com o projeto de pesquisa "O participípio e o gerúndio na base dos conectores verbais no Português brasileiro", com parte dos estudos em *Ghent*, Bélgica. Participa do Grupo de Estudos SocioFuncionalistas (GESF) e do Grupo de Estudos Funcionais e Discursivos (FunD). Mestre pela Universidade Federal de Mato Grosso do Sul (UFMS), com o projeto de pesquisa "O subesquema [V_{que}] condicional no Português" e licenciada em Letras- Português/ Inglês também pela UFMS. Trabalhou como professora voluntária, ministrando aulas de Redação, Português e Literatura no cursinho popular ADAPTE da UFMS. Trabalhou como professora no Instituto Federal de São Paulo, campus Birigui (IFSP Birigui).

Op werkwoord gebaseerde connectoren in het Portugees van Brazilië

[NL] Wij stellen de analyse voor van op werkwoord gebaseerde connectoren, V_{que}, zoals *supondo que*, *considerando que*, *imaginando que*, *dado que*, *posto que* en *visto que*, vanuit het constructieve perspectief van auteurs als Traugott en Trousdale (2013), Clemente (2020), enz. Het doel van dit onderzoek is om aan te tonen welke betekenissen deze connectoren kunnen hebben in het Braziliaans Portugees, naast de conditionele die al door Clemente (2020) en door Clemente *et al.* (2022) zijn geverifieerd. Doordat deze connectoren nog niet door de grammatica als zodanig zijn herkend, maar wel door sprekers worden gebruikt, zijn onze gegevens verzameld uit het *Corpus do Português* (DAVIES, 2016), een database met miljarden woorden in het Portugees, die zowel schriftelijke als mondelinge modaliteiten omvat. Onze verzameling vond plaats tussen de XVIII tot XX eeuw, waarbij alleen Braziliaans Portugees in beschouwing werd genomen.

Camila da Cruz Clemente is sinds 2012 docente Engels. Ze werkt momenteel bij *Maple Bear* - een netwerk van tweetalige scholen met Canadese methodologie; en is doctorandus in Taalkunde aan de Federale Universiteit van São Carlos (UFSCar) met het onderzoeksproject "Het deelwoord en gerundium in de basis van verbale connecties in

Braziliaans Portugees", met een deel van de studies in Gent, België. Ze is lid van de *Grupo de Estudos SocioFuncionalistas (GESF)* en *Grupo de Estudos Funcionais e Discursivos (FunD)*. Ze heeft een Master diploma van de Universidade Federal de Mato Grosso do Sul (UFMS), met het onderzoeksproject "O subesquema [V_que] condicional no Português" en een diploma in Letteren- Portugees/Engels ook van UFMS. Zij werkte als vrijwilligster, gaf les in schrijven, Portugees en Literatuur aan de populaire *cursinho ADAPTE* van UFMS. Ze werkte als lerares aan het Federaal Instituut van São Paulo, Birigui campus (IFSP Birigui).

Construções completivas de manipulação interpessoal no português arcaico

[PT] Por meio de intencionalidade compartilhada (TOMASELLO, 2008), pessoas, socialmente responsáveis (ENFIELD; SIDNELL, 2017) e em posições interpsicologicamente opostas (TALMY, 2000), interagem em convenções sociais, codificadas na língua em construções manipulativas interpessoais. Assumindo essa conceptualização de manipulação e conjugando a abordagem construcional (BYBEE, 2010; DIESSEL, 2019; TRAUGOTT; TROUSDALE, 2013) e o conceito de Dinâmica de Forças (TALMY, 1988; 2000), analisamos construções completivas com os verbos *mandar*, *fazer*, *pedir*, *querer* e *deixar* no português arcaico. Metodologicamente, tomamos por base dados coletados do *Corpus Informatizado do Português Medieval* (XAVIER, 2003). Objetivamos mapear tais construções via os parâmetros: i) formato oracional; ii) significado construcional; iii) tipo estrutural das entidades; e iv) relações sociais entre entidades. No período examinado, as construções se distribuem em construções finitas de caráter menos icônico e sedimentado com distanciamento conceitual entre os eventos (SOARES DA SILVA, 2005); e construções infinitivas mais icônicas e sedimentadas, porque o evento manipulativo é concebido holisticamente (SOARES DA SILVA, 2005). Ademais, o cenário engendrado evidencia relações sociais assimétricas, que podem caracterizar a manipulação como bem-sucedida ou como apenas pretendida. Portanto, esta investigação ratifica a importância de se aliar processos cognitivos e interpessoais na descrição de padrões multiformes que configuram redes construcionais em perspectiva histórica.

José Roberto Prezotto Junior (Unesp/Ibilce) graduou-se em Licenciatura em Letras (Português/Italiano) (2017) e obteve o título de mestre em Estudos Linguísticos (2020) pela Universidade Estadual Paulista (Unesp/Ibilce), câmpus de São José do Rio Preto (São Paulo, Brasil). Atualmente, é bolsista de Doutorado (Capes, processo n. 88887.488584/2020-00) pelo Programa de Pós-Graduação em Estudos Linguísticos (PPGEL/Ibilce). É membro do Grupo de Estudos Sociofuncionalistas, tem experiência na área de Teoria e Análise Linguística, com ênfase em Variação e Mudança Linguística, e se interessa em temas como Modelos Baseados no Uso (Gramática de Construções Diacrônica), história do português, construções auxiliares aspectuais e construções completivas.

Voltooiingsconstructies met interpersoonlijke manipulatie in archaisch Portugees

[NL]

Via gedeelde intentionaliteit (TOMASELLO, 2008) interacteren mensen, sociaal verantwoordelijk (ENFIELD; SIDNELL, 2017) en in interpsychologisch tegengestelde posities (TALMY, 2000), op sociale conventies, gecodeerd in taal in interpersoonlijke manipulatieve constructies. Uitgaande van deze conceptualisering van manipulatie en vervoeging van de constructieve benadering (BYBEE, 2010; DIESSEL, 2019; TRAUGOTT; TROUSDALE, 2013) en het concept Force Dynamics (TALMY, 1988; 2000), analyseren we complementieve constructies met de werkwoorden *mandar*, *fazer*, *pedir*, *querer* en *deixar* in archaisch Portugees. Dit artikel is gebaseerd op gegevens uit het *Corpus Informatizado do Português Medieval* (XAVIER, 2003). We hebben getracht dergelijke constructies in kaart te brengen aan de hand van de parameters: i) relationele vorm; ii) constructieve betekenis; iii) structureel type entiteiten; en iv) sociale relaties tussen entiteiten. In de onderzochte periode zijn de constructies verdeeld in eindige constructies met een minder iconisch en bezonken karakter met conceptuele afstand tussen de gebeurtenissen (SOARES DA SILVA, 2005); en meer iconische en bezonken infinitieve constructies, omdat de manipulatieve gebeurtenis holistisch wordt opgevat (SOARES DA SILVA, 2005). Bovendien wijst het veroorzaakte scenario op asymmetrische sociale relaties, die de manipulatie als succesvol of als slechts bedoeld kunnen karakteriseren. Daarom bevestigt dit onderzoek het belang van het combineren van cognitieve en interpersoonlijke processen bij de beschrijving van veelvormige patronen die constructieve netwerken in historisch perspectief vormen.

José Roberto Prezotto Junior (Unesp/Ibilce) studeerde af in Literatuur (Portugees/Italiaans) (2017) en behaalde een Master in Taalkunde (2020) aan de Universidade Estadual Paulista (Unesp/Ibilce), campus São José do Rio Preto (São Paulo, Brazilië). Momenteel is zij doctorandus (Capes, proces n. 88887.488584/2020-00) in het Postgraduate Program in Linguistic Studies (PPGEL/Ibilce). Ze is lid van de groep 'Socio-functionalistische' studies en heeft ervaring op het gebied van taalkundige theorie en analyse, met de nadruk op variatie en taalkundige verandering, en is geïnteresseerd in onderwerpen zoals op gebruik gebaseerde modellen (Grammatica van diachrone constructies), Portugese geschiedenis, aspectuele hulpconstructies en complete constructies.

A PRESENÇA INTRUSA: A INFLUÊNCIA LUSITANA NA IDENTIDADE DOS POVOS INDÍGENAS EM *AS DOENÇAS DO BRASIL*

[PT] Nesta análise, discutiremos a influência lusitana na concepção de identidade dos povos indígenas originários do Brasil durante o processo de colonização, a partir do romance *As doenças do Brasil*, de Valter Hugo Mãe. À luz de conceitos da teoria Semiótica do discurso e de noções propostas pela Sociosemiótica, abordaremos a problemática da identidade, que perpassa o sujeito, a língua e a relação estabelecida com o outro. Analisaremos o conflito identitário que paira sobre o personagem principal da trama, Honra, de modo a discutir não somente a dualidade ser/ não ser, mas também as consequências da miscigenação e os diferentes modos de interação entre os indígenas, brancos e negros retratados na obra. Buscaremos discutir, nessa perspectiva, a fragmentação e a pluralidade que constituem o povo brasileiro e perpassam toda a cultura mestiça, com todos os seus assombros, preconceitos e fascínios.

Cynthia Paes Virginio Doutora em Estudos de Linguagem, pela Universidade Federal Fluminense (2022). Tornou-se Mestre em Estudos da Linguagem pelo Programa de Pós-Graduação em Estudos da Linguagem, em 2016, também pela Universidade Federal Fluminense. Formou-se em Letras/ Português - Literaturas, em 2012, e, em Letras/ Português - Italiano, em 2020, pela UFF. Atualmente, dedica-se à revisão de textos e diagramação da revista *Cadernos de Letras da UFF* e atua como parecerista convidada da revista discente do Programa de Pós-graduação em Letras da Universidade do Estado do Rio de Janeiro (*UERJ*), *Palimpsesto*. Áreas de atuação: língua portuguesa, literatura brasileira, literaturas de língua portuguesa, semiótica e sociosemiótica. Contato: cinthiapaes@id.uff.br

DE INDRINGENDE AANWEZIGHEID: DE LUSITAANSE INVLOED OP DE IDENTITEIT VAN HET INHEEMSE VOLK IN *AS DOENÇAS DO BRASIL*

[NL] In deze analyse bespreken we de Lusitaanse invloed op de identiteitsopvatting van de oorspronkelijke inheemse volkeren van Brazilië tijdens het kolonisatieproces, aan de hand van de roman *As doenças do Brasil* van Valter Hugo Mãe. In het licht van concepten uit de semiotische theorie van het discours en begrippen uit de socio-semiotiek, zullen we het probleem van de identiteit behandelen, die het subject, de taal en de relatie met de ander doordringt. We analyseren het identiteitsconflict dat het hoofdpersonage Honra bezighoudt om niet alleen de dualiteit van het zijn en het niet zijn te bespreken, maar ook de gevolgen van rassenvermenging en de verschillende manieren van interactie tussen inheemse, blanke en zwarte mensen die in het werk worden geportretteerd. Vanuit dit perspectief zullen we trachten de fragmentatie en pluraliteit te bespreken die het Braziliaanse volk vormen en de gehele mestiezencultuur doordringen, met al haar achtervolgingen, vooroordelen en fascinaties.

[NL] Cynthia Paes Virginio doctoreert in Taalstudies, Universidade Federal Fluminense

(2022). Ze werd Master in Taalstudies door het Postgraduaatprogramma in Taalstudies, in 2016, ook aan de Universidade Federal Fluminense. Ze is afgestudeerd in Letteren/Portugees - Literatures, in 2012, en, in Letteren/Portugees - Italiaans, in 2020, aan de UFF. Momenteel houdt ze zich bezig met tekstrevisie en opmaak van het tijdschrift *Cadernos de Letras* aan de UFF, en werkt ze als gastrecensent van het studentenblad van het Postgraduaat in Literatuur van de State University of Rio de Janeiro (UERJ), *Palimpsesto*. Aandachtsgebieden: Portugese taal, Braziliaanse literatuur, Portugese literatuur, semiotiek en socio-semiotiek. Contact: cinthiapaes@id.uff.br

Análise dialógica de discursos estatais e acadêmicos em Português como Língua Adicional sob uma perspectiva decolonial

[PT] Este trabalho investiga como a perspectiva discursiva bakhtiniana de língua e linguagem se atualiza nos discursos estatais (documentos oficiais da área de Português como Língua Adicional, doravante PLA, no Brasil) e acadêmicos (entrevistas feitas com professores e pesquisadores de 25 instituições superiores de ensino brasileiras, reconhecendo-se o processo existente de colonização do saber na área de ensino-aprendizagem de português para falantes de outras línguas. O estudo aqui descrito se concentra sobretudo no contexto brasileiro. A metodologia teórico-analítica desta pesquisa se baseia na Análise Dialógica do Discurso para o estudo dos discursos estatais e acadêmicos em PLA. Duas tendências podem ser observadas com maior recorrência nos dados analisados: uma primeira, relativa ao distanciamento das perspectivas teóricas e metodológicas hegemônicas europeias, com maior aproximação com o conhecimento produzido no Brasil, e uma segunda, relativa à aparente associação de perspectivas e reflexões do Brasil e no exterior, com influências do contexto europeu como forma de reconhecimento ou legitimidade do saber didático. Observa-se também um terceiro movimento, particularmente nas entrevistas realizadas, exclusivamente ligado aos impactos europeus ou a uma percepção homogênea do campo do PLA.

[PT] Alexandre Ferreira Martins é Doutor e Mestre em Linguística pela Universidade Paul-Valéry Montpellier III (UPVM₃), França. Licenciado em Letras (Português, Francês e respectivas literaturas) pela Universidade Federal do Rio Grande do Sul e em Estudos Portugueses e Lusófonos (Licenciatura em Português) pela Universidade de Coimbra, Portugal, ao abrigo do Programa de Licenciaturas Internacionais (Dupla Diplomação), da CAPES. Foi leitor institucional e professor substituto na UPVM₃, professor substituto na Universidade de Nîmes e professor pesquisador na Université de Poitiers. Atualmente, é Leitor Guimarães Rosa na Hankuk University of Foreign Studies (MRE/IGR). É também coordenador adjunto do Posto Aplicador do Celpe-Bras nessa instituição. Possui experiência profissional na área de Português como Língua Adicional, sobretudo em contexto universitário, atuando nos seguintes temas: ensino e aprendizagem, políticas linguísticas, ideias linguísticas e avaliação de proficiência, com foco no Celpe-Bras.

Dialogische analyse van staats- en academische vertogen in het Portugees als extra taal vanuit een dekoloniaal perspectief

[NL] Dit artikel onderzoekt hoe het Bakhtiniaanse vertoogperspectief van taal wordt geactualiseerd in staats- (officiële documenten op het gebied van Portugees als extra taal, hierna PLA, in Brazilië) en academische vertogen (interviews met docenten en onderzoekers van 25 Braziliaanse instellingen voor hoger onderwijs, waarbij het bestaande proces van kenniskolonisatie op het gebied van het onderwijzen-leren van Portugees voor anderstaligen wordt erkend. De hier beschreven studie richt zich voornamelijk op de Braziliaanse context. De theoretisch-analytische methodologie van

dit onderzoek is gebaseerd op de *Dialogic Discourse Analysis* voor de studie van staats- en academische discoursen in PLA. In de geanalyseerde gegevens kunnen twee trends worden waargenomen die vaker voorkomen: een eerste, die verband houdt met de distantiëring van hegemoniale Europese theoretische en methodologische perspectieven, met een grotere toenadering tot de in Brazilië geproduceerde kennis, en een tweede, die verband houdt met de schijnbare associatie van perspectieven en reflecties uit Brazilië en daarbuiten, met invloeden uit de Europese context als een vorm van erkenning of legitimiteit van didactische kennis. Een derde beweging wordt ook waargenomen, met name in de gevoerde interviews, uitsluitend gekoppeld aan Europese invloeden of aan een homogene perceptie van het gebied van PLA.

[NL] Alexandre Ferreira Martins is doctor en Master in de taalkunde van de Universiteit Paul-Valéry Montpellier III (UPVM₃), Frankrijk. Hij heeft een graad in Letteren (Portugese, Franse en respectieve literaturen) van de Federale Universiteit van Rio Grande do Sul en in Portugees en Lusofone Studies (graad in Portugees) van de Universiteit van Coimbra, Portugal, in het kader van het programma van internationale graden (dubbele graad), door CAPES. Hij was institutioneel lector en plaatsvervangend hoogleraar aan de UPVM₃, plaatsvervangend hoogleraar aan de Universiteit van Nîmes en onderzoeksprofessor aan de Université de Poitiers. Momenteel is hij Guimarães Rosa Reader aan de Hankuk University of Foreign Studies (MRE/IGR). Hij is ook assistent-coördinator van de Celpe-Bras Examenpost aan deze instelling. Hij heeft professionele ervaring op het gebied van Portugees als extra taal, met name in de universitaire context, en werkt aan de volgende thema's: onderwijs en leren, taalbeleid, taalideeën en vaardigheidsbeoordeling, met de nadruk op de Celpe-Bras.